

Richard van Dülmen
OTKRIĆE INDIVIDUUMA
1500. – 1800.

Copyright © 2004., Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb
Sva prava pridržana

Nakladnik
Golden marketing-Tehnička knjiga
Jurišićeva 10, Zagreb

Za nakladnika
Ana Rešetar

Biblioteka
DIALOGICA EUROPEA

Urednik
prof. dr. sc. Drago Roksandić

Recenzenti
prof. dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Tihomir Cipek

Naslov izvornika
Die Entdeckung des Individuums
Copyright © 1997. *Fischer Taschenbuch Verlag GmbH*, Frankfurt am Main

ISBN 953-212-199-4

Richard van Dülmen

OTKRIĆE
INDIVIDUUMA
1500. – 1800.

Prevela s njemačkoga
Sanja Lazanin

Golden marketing-Tehnička knjiga
Zagreb, 2005.

Za Michaela Mitterauera

S a d r Ź a j

U V O D	7
O T K R I V A N J E I N D I V I D U U M A	
U 1 6 . S T O L J E Ć U	13
Individuum u kršćanskom srednjem vijeku	14
Vjerski individualizam i reformacija	16
Otkrivanje Sebe u renesansi.	21
Umjetnost portretiranja: autoportret u 16. stoljeću	28
V J E R O I S P O V I J E D I K O N T R O L A	32
Grijev i ispovijed	33
Izgrađivanje savjesti u protestantizmu	38
Inkvizicija i sudbena istraga.	43
Odgoj i škola	47
Discipliniranje i individualizacija	49
Z N A N O S T O Ć O V J E K U	51
Otkrivanje čovjeka	51
Zanimanje za čovjeka u 16. stoljeću	53
Otkrivanje individualne tjelesnosti: fizionomija	57
Otkrivanje duše: počeci psihologije	62
Od znanosti o čovjeku do antropologije	64

INSCENACIJA SEBE	69
Autobiografija	69
Dnevnik	79
Korespondencija	85
O PROCESU INDIVIDUALIZACIJE	89
Od opće dobrobiti prema vlastitoj koristi	89
Shvaćanje braka	92
Građanska uža obitelj	95
Individualizacija životnih stilova	97
Nastanak ranonovovjekovnog individualizma	101
INDIVIDUUM I PROSVJETITELJSTVO	105
Samostalno mišljenje – samoobrazovanje – samoodređenje	106
Individuum u romanu 18. stoljeća	109
Borba za ljudska prava	115
Socijalnohistorijska pozadina ranomodernog individualizma	118
Kronološka tablica	121
Izbor iz bibliografije	123
Kazalo	129
<i>Dülmenovo “otkriće individuuma” i granice historijske znanosti</i> (Drago Roksandić)	135
Izbor iz opusa Richarda van Dülmena	141

U V O D

Tek je moderno društvo ideju individualnog samoodređenja i samostvarenja prihvatilo kao životni cilj, i tek moderno društvo – barem ono tako podrazumijeva – nastoji stvoriti i osigurati socijalne, političke i ekonomske preduvjete za postizanje tog cilja.¹ Pa ipak, istraživanje procesa tijekom kojega se etabliralo tematiziranje individualne svijesti i individualnog samopronalaženja, još uvijek ne predstavlja središnje pitanje unutar suvremene povijesne znanosti. Posjedujemo relativno veliko znanje o općim uvjetima nastanka modernog svijeta, o izgradnji državnih struktura, proširenju tržišnih odnosa i društvenom diferenciranju socijalnih grupa. No, veoma malo znamo o tome kako se oblikovao “moderni” individuum, kako su se individuumi nosili sa svojim osobnim ciljevima i željama, kako su nastojali pronaći vlastite putove i pritom po mogućnosti probijali uobičajene tradicionalne okvire.

Svi veliki teoretičari moderne prepoznali su u otkrivanju individuumu, u nastanku individualizma i u procesu individualizacije bitna obilježja moderne u nastanku, iako nikad nije napravljeno veliko, empirijski utemeljeno istraživanje s jednoznačnim odgovorima.² Analize Jakoba Burckhardta i Wilhelma Diltheya u duhu idealizma 19. stoljeća ostale su neospornima sve do danas, kao da su odavno dokazane. Godine 1860. napisao je Jakob Burckhardt: “U srednjem su se vijeku obje strane svijesti – prema vanjskom svijetu i u čovjekovoj nutrini – nalazile pod zajedničkim velom u stanju sna ili polubudne. Veo je bio satkan od vjere, dječje zbunjenosti i zabluda; svijet i povijest gledani kroz taj veo djelovali su bajkovito, a čovjek se ipak prepoznavao samo kao rasa, narod, stranka, korporacija, obitelj ili u nekom drugom uopćenom obliku. Do

¹ Usp. između ostaloga Ulrich Beck, Elisabeth Beck-Gernsheim (ur.), *Riskante Freiheiten. Individualisierung in modernen Gesellschaften*, Frankfurt a. M. 1994.

² Između ostaloga Georg Simmel, *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*, Frankfurt a. M. 1992; Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, 3 sv., Tübingen 1963²; Ernst Troeltsch, *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*, ND Aalen 1965; Ernst Cassirer, *Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance*, Darmstadt 1977⁵; Wilhelm Dilthey, *Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation*, Leipzig 1921²; Norbert Elias, *Die Gesellschaft der Individuen*, Frankfurt a. M. 1987.

zbacivanja tog vela došlo je najprije u Italiji; javlja se objektivno promišljanje i bavljenje državom, kao i svim drugim pitanjima ovoga svijeta; uz to se svom snagom uzdiže subjektivno; čovjek postaje duhovni individuum i spoznaje se kao takav.”³ Ta je interpretacija, barem podsvjesno, veoma dugo obilježavala europski svjetonazor.

8

Ako se danas upitamo kada su ljudi počeli svjesno razmišljati o sebi, definirati se kao individuumi koji svoj život, pa čak i društvo, žele oblikovati samostalno, prema vlastitim mjerilima, ne zadovoljavaju nas više ili manje paušalni odgovori kao što su renesansa, zatim istaknute osobe koje su utirale nove putove te sekularizirana snaga znanosti. Općenito, mora se uzeti u obzir pet problemskih cjelina:

1. Premda je autorefleksivnost u renesansi doživjela zamjetan polet, to ne znači da i u srednjem vijeku nije bilo nastojanja oko samopronalaženja i da se Ja izgubilo u općem univerzalizmu. Isto tako, u slučaju renesansnog individuuma nije riječ o “građanskom” individuumu kakvog je konstruiralo 19. stoljeće. Malo je vjerojatno da je prije kraja 18. stoljeća postojala izrazito moderna individualnost u smislu prosvijećenog građanskog razmišljanja.
2. Začeci moderne individualnosti mogu se uočiti već u europskoj intelektualnoj eliti na prijelazu 15. u 16. stoljeće. Ta grupa znala se bolje artikulirati nego drugi slojevi, no ipak, bilo bi pogrešno sposobnost autorefleksije pripisivati samo muškim pripadnicima elite. Pripadnici “običnog” puka ostavili su također svjedočanstva samostalnog razmišljanja i djelovanja, kao uostalom i žene, čije značenje u novovjekovnom procesu samopronalaženja do sada gotovo da i nije bilo tematizirano.
3. Moderna predodžba o individuumu, o “građanskom” autonomnom subjektu, nije u skladu s uvjetima ranonovovjekovne Europe – bez obzira na to što taj subjekt vjerojatno nikada nije niti postojao. Problematičnim ostaje projiciranje naših predodžaba u prošlost, kao i tematiziranje individuuma izvan njegova društvenog sustava, te izolirano promatranje pisanih svjedočanstava o sebi.
4. Kao što je malo izgledno da je postojala neposredna veza između nastanka moderne individualnosti i raspadanja tradicionalnog načina života, tako se u rijetkim slučajevima može uočiti paralelnost između individualnoga djelovanja i visokog stupnja autorefleksivnosti. Posebnost ranonovovjekovnog razvoja predstavlja to da su pojedinci koji su neprestano

³ Jakob Burckhardt, *Die Kultur der Renaissance in Italien*, Berlin 1928., str. 131.

razmišljali o sebi bili intelektualno neovisni i nisu dopustili društvu da ih proguta, no ipak se nisu htjeli i mogli odvojiti od tradicionalnoga načina življenja. Brojni "individualci" ranoga novog vijeka mogli su voditi svoj život samo u svijetu konvencija i pod zaštitom tradicije.

5. Najzad, u slučaju "otkrivanja individuuma" ne radi se samo o intelektualno-duhovnom činu; upravo je u svom začetku proces individualizacije bio usko povezan sa socijalnim razvojem, političkim konstelacijama i ekonomskom ekspanzijom. Otkrivanje Sebe proizvelo je socijalnu dinamiku, koja je tek sada uočena. Tu se nije radilo o afirmaciji jedne jedine nove ideje, nego o promicanju novoga stava, koji je dotaknuo sva područja svakodnevnog života i utjecao na životnu praksu.

Kako bismo udovoljili ovako postavljenom problemu, moramo uzeti u obzir tri kompleksne karakteristike života u ranome novom vijeku te razmotriti njihov međuodnos.

Prvo, općenito je potrebno sociokulturni položaj pojedinca u staleškom društvu ranoga novog vijeka promatrati kao dio više ili manje čvrstih struktura. Položaj pojedinca bio je bitno obilježen jasno strukturiranim pozicijama u kućanstvu, zatvorenim vjerskim zajednicama i tradicionalnim oblicima življenja, koji su trebali osiguravati društveni život običnog puka, kao i onaj društvenih elita.

Život se za većinu ljudi u velikoj mjeri odvijao prema zadanim normama koje nitko nije mogao prekršiti, a da pritom ne ugrozi društveni sklad. Ipak, nije nedostajalo mogućnosti individualnoga djelovanja, no one su dolazile do izražaja samo ako opća dobrobit nije bila ugrožena. Doduše, već je u 16. stoljeću započelo prvo urušavanje društvenih struktura, ali je tek krajem 18. stoljeća tradicionalni poredak bio nepovratno poljuljan te otvoren put novim formacijama.

Drugo, u takvom sociokulturnom okružju potrebno je istraživati osobna svjedočanstva, autobiografije, dnevnike i privatnu korespondenciju, koji se sve učestalije javljaju od kasnog 16. stoljeća, i interpretirati ih kao proces samopotvrđivanja "građanstva" u nastajanju, a koji je bio uskoj vezi s naglim porastom literarizacije društva. Razmišljanje o sebi, određivanje svog mjesta u društvu, što se ne uočava samo kod muškaraca ili u gornjim i srednjim slojevima, zatim činjenica da su crkvene i svjetovne vlasti inzistirale na jasnem i svjesnom samoopredjeljenju i da su pozivale na podnošenje računa – sve te okolnosti ne svjedoče samo o širenju privatnog prostora, nego se istovremeno smatraju izrazom individualizacije u povojima, koja je svoj vrhunac doživjela u kasnom 18. stoljeću. Spomenuto razmišljanje o samome sebi postaje obilje-

žje građanskog društva u nastanku. Proces samospoznaje i samopotvrđivanja prerastao je u opći proces osiguravanja vjerskih sloboda i ljudskih prava.

I na kraju, potrebno je objasniti stvarni nastanak modernog individuuma, koji je – orijentiran na samoga sebe – htio razmišljati i djelovati na vlastiti način sve dok je društvo to dopuštalo, kao i nastanak individuuma koji je pokrenuo proces individualizacije društvenog života. Prve tragove nalazimo u svijetu građanskog življenja u gradovima 16. stoljeća, ali i u drugim se društvenim slojevima počelo razmišljati o vlastitom duhovnom stanju i položaju, te stvarati nove mogućnosti djelovanja koje su prelazile tradicionalne društvene okvire.

Integracija pojedinca u crkvena udruženja i državne institucije, koja je osobito uznapredovala u 17. stoljeću, nije omela taj proces, naprotiv, “discipliniranje” je uvjetovalo proces individualnog djelovanja i mišljenja, koje je naposljetku postalo i zahtjev prosvijećenoga društva.

Ova knjiga ima u vidu cjelinu naših pitanja, ali se u konkretnim izvođenjima ipak mora ograničiti na neke središnje probleme. To, prije svega, proizlazi iz općeg stanja istraživanja. Postoje, doduše, sociolozi, filozofi i povjesničari koji više ili manje uvjerljivo iznose svoje mišljenje o nastanku moderne individualnosti i o procesu individualizacije, ali nedostaje cjelovit prikaz ili opsežnije istraživanje, kako u Njemačkoj, tako i u Engleskoj i Francuskoj. Najbolje su istražene mnogobrojne autobiografije, koje se općenito smatraju svjedočanstvima subjektivnih stanja i subjektivne svijesti. Tome se pridružuje i drugi, općeniti problem, a to je problem prikazivanja tog procesa. Iako je otkrivanje “modernog” individuuma u kontekstu procesa samopronalaženja i samospoznaje predstavljalo sveeuropski fenomen, u najmanju ruku bio je značajan za cijelu Europu, ipak se različiti nacionalni i regionalni razvoji ne mogu tretirati na isti način. U prvom se planu nalaze (psihička) stanja, unutarnja raspoloženja i procesi, osobito u Njemačkoj, Engleskoj i Francuskoj. I najzad, potrebno je još ukazati na problematiku pojmovne preciznosti. Naime, u ranome novom vijeku ne postoji općeprihvaćena definicija “individuuma”, i kao što je već spomenuto, ostaje dvojbenim uzeti za polazište suvremene pojmove individuuma i individualnosti.⁴ U svakom slučaju, moramo napustiti predodžbu da je “moderan” individuum nastao tek s građanskim društvom. “Individualističko” je ponašanje postojalo u ranome novom vijeku, jednako tako kao što je tradicionalističko ponašanje još uvijek obilježavalo i građansko društvo u 19. stoljeću. Prijelazi se ne mogu lako uočiti. Značenje individuuma određuje se iz konteksta življenja i djelovanja pojedinog čovjeka tijekom vremena. S obzirom na to da je razvoj moderne individualnosti povezan s pojačanim isticanjem privat-

nosti, sa sekularizacijom i civiliziranjem, teško je te procese međusobno razdvojiti. U središtu istraživanja nalazi se otkrivanje svoga Ja (*Ich-Entdeckung*), njegovo razvijanje u društvenom procesu, kao i razvoj individualnih prostora razmišljanja i djelovanja. Stanje izvora uvjetovalo je snažnu koncentraciju na intelektualnu elitu, jer nam je jedino ona ostavila neposredna svjedočanstva o sebi.

Saarbrücken, ljeto 1996.

⁴ Članak "Individuum, Individualität", u: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, sv. 4., Darmstadt 1976., str. 300–323; Manfred Frank, Anselm Haverkamp (ur.), *Individualität*, München 1988. – Kada govorim o "otkrivanju", to ne znači da ljudi prije ranoga novog vijeka nisu imali "individualnu" svijest, odnosno da nisu vodili "individualan" život. Kod "otkrivanja" radi se s jedne strane samo o početnom tematiziranju Sebe, koje se intenzivno pokreće u renesansi (1480–1580), a snažno se proširuje sa sve većom literarizacijom društva. S druge strane, opis "povijesti otkrivanja" ne implicira nikakav pravocrtan proces otkrivanja u smislu zatvorene teorije o individualizaciji, koji je u istoj mjeri obuhvaćao sve društvene skupine i koji je u 18. stoljeću (doba prosvjetiteljstva) dosegao jedan od svojih prvih vrhunaca. Time ni u kojem slučaju ne želim poricati da je od 15. do 18. stoljeća došlo do presudnih promjena u vrednovanju individuuma i individualnosti. Porast samotematiziranja u "građanskom svijetu" u nastanku korespondira s urušavanjem staleški strukturiranoga društva, ali i s jačom individualnom kontrolom kroz državne odnosno ckvene institucije.

OTKRIVANJE INDIVIDUUMA U 16. STOLJEĆU

Dugo se, uključujući Jakoba Burckhardta – a za 19. stoljeće to je bilo neosporno – na okrivanje individuuma gledalo kao na proizvod talijanske renesanse. Ipak je Ernst Troeltsch već prije Prvog svjetskog rata odbacio tu tezu. Godine 1913. on je napisao: “Duh renesanse (...) zajedno s izrazom ‘otkrivanje modernog individualizma’ nije prikladan da bi obuhvatio cjelokupni opseg pokreta, a za njegov vrhunac, visoku renesansu, nije dovoljno iscrpan. Naime, s jedne strane, taj je individualizam europskom načinu življenja ulijevan već od kasne antike i kršćanstva, a snažno je došao do izražaja upravo uoči renesanse, u mističko-reformatorskim pokretima i korjenitim promjenama u visokom srednjem vijeku, u mješavini augustinskih, novoplatonskih, sektaških i političko-socijalnih motiva. S druge pak strane, specifično moderni individualizam sa svojom racionalističkom i etičkom autonomijom, svojim prirodnim pravom i načelom konkurencije, ima sasvim druge preuvjete i ciljeve stvaranja zatvorenih, racionalnih i organiziranih kulturnih cjelina.”⁵ I doista, danas se na prijelaz iz srednjega u novi vijek više ne gleda kao na strogi rez, a rađanje moderne više se uopće ne smješta u renesansu. Osim toga, već u srednjem vijeku nalazimo brojna svjedočanstva autorefleksivnosti.⁶ Augustinove *Ispovijesti* ostavile su duboki trag. Uostalom, kult ličnosti u renesansi uopće nije bio izraz moderne individualnosti.

Relativizacijom Burckhardtove teze neće, doduše, postati bespredmetnim zapažanje da je “otkrivanje” individuuma i individualnog života predstavljalo veliku temu 16. stoljeća, dakle, razdoblja renesanse i reformacije.

Ni iz jednog drugog razdoblja nisu nam poznata tako brojna osobna svjedočanstva i autobiografije kao iz 16. stoljeća. Istovremeno je potrebno spome-

⁵ Ernst Troeltsch, *Aufsätze zur Geistesgeschichte und Religionssoziologie*, ND Aalen 1966., str. 267.

⁶ Aaron J. Gurjewitsch, *Das Individuum im europäischen Mittelalter*, München 1994.

nuti veći broj osoba čiji se način života može tumačiti ili opisati kao više ili manje individualiziran. Sve je to zacijelo povezano s porastom pismenosti, a pismenost je postala znak individualne snage izražavanja. Jedinstvenost vlastite osobe po prvi su put priznali i subjektivno opisali teolozi i filozofi. Većina se ljudi i dalje smatrala prvenstveno kršćanima, odnosno, članovima neke obitelji ili staleža, ali su ipak bila u porastu nastojanja da se život vodi prema vlastitim mjerilima. Osobna svjedočanstva, kao i zapisi crkvenih i državnih instanci, po prvi put omogućuju uvid u individualno djelovanje i razmišljanje.

Individuum u kršćanskom srednjem vijeku

U srednjem je vijeku teško razlučiti “nekršćanske” od “kršćanskih” tradicija. Kršćanstvo je od ranoga do visokoga srednjeg vijeka doživjelo prevelike promjene da bi se moglo govoriti o njegovu jedinstvu, pa ipak, “kršćanstvo” predstavlja opći okvir srednjovjekovnog društva. Ono je bilo jaka snaga, koja je u prvi plan stavila jedinstvenost i individualnost čovjeka i koja je istovremeno nastojala obuhvatiti svakog pojedinog kršćanina unutar zajednice, te učvrstiti crkvenu hijerarhiju. Tematizirajući osobno spasenje, kršćanstvo se od samih početaka obraćalo pojedincima – podložnicima i potlačenima, kao i gospodarima i plemstvu, bez obzira na postojeće obiteljske veze i odnose vlasti u koje su dotični bili integrirani. Prema kršćanskoj teologiji Krist je umro za svakog pojedinca. I svaki se pojedinac može načelno – unatoč posredničkoj ulozi svećenika – neposredno obraćati Bogu. Iako su s pojačanim crkvenim utjecajem, koji je svoj vrhunac dosegao u visokom srednjem vijeku, brojni subjektivni elementi bili potisnuti ili prokazani – ipak se u kršćanstvu oblikovala hijerarhizirana crkvena vlast sa strogom podjelom na duhovne osobe i laike. Navještano je kršćanstvo prisililo svakog vjernika na više ili manje individualnu odluku: trebao se odlučiti za Crkvu i njezinu ponudu spasenja, za njezino učenje i obrede. Nije se radilo samo o tome da se pridobiju nositelji vlasti, nego se Crkva trudila oko svakog pojedinca, a da nikoga nije isključila na temelju spola, staleža ili porijekla. Crkva je razmišljala i radila univerzalistički. Ta ambivalentnost, da se svakom pojedincu propiše spasenje i vjera, da se ništa pored sebe ne tolerira, te da se istovremeno pridobije duša pojedinca i da mu se omogući slobodan prostor, obilježavala je kršćanstvo sve do u novi vijek.⁷

⁷ Walter Ullmann, *Individuum und Gesellschaft im Mittelalter*, Göttingen 1974; Georges Duby (ur.), *Vom Feudalzeitalter zur Renaissance* (= Geschichte des privaten Lebens, sv. 2), Frankfurt a. M. 1990.

Kakvo je značenje u inicijalnoj individualizaciji ljudi imalo kršćanstvo može se vidjeti iz sljedećega:

1. Svaki se pojedinac tijekom života morao svjesno, barem prema van, dokazati kao kršćanin, kako bi postigao vječno spasenje. Odluku je olakšavao jasan izbor između priželjkivanog raja, kao cilja spasenja, i strašnog pakla; ta tko je htio izgubiti pravo na spasenje? No, što je pojedinac mislio i osjećao, otimalo se mišljenju i kontroli Crkve, neovisno o tome što se Crkva dosta dugo nije ni brinula za to.
2. Učenje o grešnosti čovjeka pridonosilo je tomu da je pristajanje uz Crkvu i njezino učenje bilo prihvaćeno iznutra, te je dovelo do čovjekovog preobraženja. Grešnost se nije mjerila samo prema vanjskom pridržavanju crkvenih i Božjih zapovijedi, nego i prema stupnju unutarnjeg prihvaćanja kršćanske poruke, a s druge strane, krivnja i grijeh uvijek su se vezali uz pojedinca. Iako je Krist svojom smrću otkupio zajednički istočni grijeh, nije ni on bio razriješen obveze da prizna i okaje svoju osobnu krivnju. Učenje o istočnom grijehu nije dovelo do fatalističkog učenja o predestinaciji koje bi isključilo voljno opredjeljenje za dobro i zlo. Učenje o čistilištu pokazuje da se Božja presuda i kazna očekivala individualno. Bili su potrebni osobni naponi kako bi se izbjegla strašna kazna pakla, a da je to bilo moguće, pokazali su brojni sveci. Osim toga, Crkva je nudila mnogobrojna pomoćna sredstva za postizanje spasenja.
3. Svaki je čovjek krštenjem dobio osobno ime, a tim je činom Crkva svakog pojedinog čovjeka uvažavala kao Božje stvorenje. Iako je sve do u novi vijek ime pojedinca – kao što i praksa davanja imena pokazuje – služilo zastupanju obiteljskih interesa, uglavnom zato, da bi se njegov nositelj mogao legitimirati kao član obitelji čiju tradiciju treba nastaviti, ipak je on istovremeno preko kršćanskog imena bio članom univerzalne Crkve. Svi su bili kršteni, neovisno o spolu i staležu, dakle i žene i podanici.
4. Zagovaranje crkvenog sklapanja braka služilo je učvršćenju osobne pozicije i zaštiti od potencijalnog isključenja iz obiteljskih veza, iako su zaruke tek kasnije postale obvezan dio rituala. Kanonsko je pravo prije svega učvrstilo prava žena. Valjanost sklapanja braka nije ovisila samo o pristanku obitelji, točnije oca, nego o izričitom pristanku partnera. To znači da očevi više nisu mogli sami donositi odluke (prije svega za kćerke); brak više nije bio samo instrument proširivanja obiteljskog posjeda, a žena predmet ženidbene politike, nego je tako začeta zajednica jednakih i individualnih partnera.

5. U kršćanstvu su svaki muškarac i svaka žena imali mogućnost napustiti obiteljske, pa čak i bračne veze, ako je želja za osobnom svetošću postala tako jaka da su se htjeli povući u samostan. Zasigurno su srednjovjekovni samostani bili ustanove koje su zbrinjavale ljude, ali su istovremeno bili i mjesta u kojima su i žene mogle voditi osviješten religiozni život. Ljudi nisu samo vanjskom prilagodbom crkvenim zapovijedima postajali Bogu ugodni, već su poniranje u sebe, promišljanje i samospoznaja postali maksime života redovnika i redovnica u visokom srednjem vijeku.

Tauler je napisao: “Tko želi duboko proniknuti u neku stvar, usmjerava na nju sva svoja osjetila i sve ih objedinjuje u duši, iz koje su ona poniknula; kao što sve grane jednog drveta izlaze iz debla, tako se i sva snaga duše, kao i osjetila, osjećaji i odluke sjedinjuju u najvišem, u dubini duše, a to je poniranje u sebe.”⁸

U svakom slučaju, srednjovjekovno je kršćanstvo dalo poticaje za jačanje ljudske individualnosti, čak je došlo do snažnog vjerskog individualizma u kojemu su imali udjela i muškarci i žene. On je dosljedno vodio prema razdoblju reformacije.

Vjerski individualizam i reformacija

Tijekom reformacije kršćanski se individualizam znatno radikalizirao. Osobito se jasno artikulirao u disidentskim grupama⁹, u kojima je igrao veću ulogu nego u kasnijem “ortodoksnom” protestantizmu.

Reformacija u svim varijantama i u cijeloj Europi dovela je do nijekanja starog autoriteta papinske Crkve. Spasenje pojedinca ne ovisi više o posredništvu svećenika i sakramenata, već se svaki čovjek nalazi u “neposrednom” odnosu prema Bogu i može imati izravnog udjela u Božjoj milosti. To, doduše, ne implicira raspuštanje crkvenih općina, ali znači relativiziranje autoriteta svećenstva koje je interpretiralo *Bibliju* i crkvenu tradiciju. Svatko za sebe odgovara pred Bogom, svatko treba i može sam naučiti *Sveto pismo* i prema njemu preispitati dosljednost i istinitost crkvenog učenja. Svatko treba također sam pro-

⁸ Johannes Tauler, *Predigten*, Ur. G. Hofmann, Freiburg 1961., str. 16. Usp. i Georg Misch, *Geschichte der Autobiographie*, sv. 4., Frankfurt a. M. 1969.

⁹ Ernst Troeltsch, “Luther, der Protestantismus und die moderne Welt” i “Das Wesen des modernen Geistes”, u: Isti, *Aufsätze* (kao bilj. 5), str. 202–253; 297–337; Dilthey, *Weltanschauung und Analyse* (kao bilj. 2); Richard van Dülmen, *Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit*, sv. 3: *Religion, Magie, Aufklärung*, München 1994.

Richard van Dülmen
OTKRIĆE INDIVIDUUMA
1500. – 1800.

Golden marketing-Tehnička knjiga
Zagreb, Jurišićeva 10
tel.: 01/4810-819, 4810-820
faks: 01/4810-821
e-mail: gmtk@gmtk.net
www.gmtk.net

Urednik
Ilija Ranić

Lektorica
Nataša Pejić

Likovno rješenje korica
Željko Prodanović

Grafički urednik
Danijel Šah

Tisak i uvez
Suton, Široki Brijeg

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb

UDK 1:930
930.1
130.2(4)“15/18”

DUELMEN, Richard van
Otkriće individuuma : 1500. – 1800. / Richard van Duermen
; prevela s njemačkoga Sanja Lazanin. – Zagreb : Golden
marketing-Tehnička knjiga, 2005. – (Biblioteka Dialogica Europea)

Prijevod djela: Die Entdeckung des
Individuums. – Bibliografija. – Kazalo.

ISBN 953-212-199-4

I. Individualizam -- Europska kultura -- Povijest II. Europska kultura
-- Pojam individualizma

451020147